

A man may say the end-of-Sabbath *Tefillah* while it is yet Sabbath and say *habdalah* over wine. R. Zera said in the name of R. Assi reporting R. Eleazar who had it from R. Hanina in the name of R. Ab: At the side of this pillar R. Ishmael son of R. Jose said the Sabbath *Tefillah* on the eve of Sabbath. When 'Ulla came he reported that it was at the side of a palm tree and not at the side of a pillar, and that it was not R. Ishmael son of R. Jose but R. Eleazar son of R. Jose, and that it was not the Sabbath *Tefillah* on the eve of Sabbath but the end-of-Sabbath *Tefillah* on Sabbath.

THE EVENING PRAYER HAS NO FIXED LIMIT. What is the meaning of HAS NO FIXED LIMIT? Shall I say it means that if a man wants he can say the *Tefillah* any time in the night? Then let it state, 'The time for the evening *Tefillah* is the whole night'! — But what in fact is the meaning of HAS NO FIXED LIMIT? It is equivalent to saying, The evening *Tefillah* is optional. For Rab Judah said in the name of Samuel: With regard to the evening *Tefillah*, Rabban Gamaliel says it is compulsory, whereas R. Joshua says it is optional. Abaye says: The *halachah* is as stated by the one who says it is compulsory; Raba says the *halachah* follows the one who says it is optional.

It is related that a certain disciple came before R. Joshua and asked him, Is the evening *Tefillah* compulsory or optional? He replied: It is optional. He then presented himself before Rabban Gamaliel and asked him: Is the evening *Tefillah* compulsory or optional? He replied: It is compulsory. But, he said, did not R. Joshua tell me that it is optional? He said: Wait till the champions enter the Beth ha-Midrash. When the champions came in, someone rose and inquired, Is the evening *Tefillah* compulsory or optional? Rabban Gamaliel replied: It is compulsory. Said Rabban Gamaliel to the Sages: Is there anyone who disputes this? R. Joshua replied to him: No. He said to him: Did they not report you to me as saying that it is optional? He then went on: Joshua, stand up and let them testify against you! R. Joshua stood up and said: Were

(1) Lit., 'masters of bucklers', 'shield-bearers', i.e., great scholars. The Rabbis often applied warlike terms to *halachic* discussion.

I alive and he [the witness] dead, the living could contradict the dead. But now that he is alive and I am alive, how can the living contradict the living? R. Eleazar remained sitting and expounding and R. Joshua remained standing, until all the people there began to shout and say to Huzpith the *turgeman*,² Stop! and he stopped. They then said: How long is he [Rabban Gamaliel] to go on insulting him [R. Joshua]? On New Year last year he insulted him;³ he insulted him in the matter of the firstborn in the affair of R. Zadok;⁴ now he insults him again! Come, let us depose him! Whom shall we appoint instead? We can hardly appoint R. Joshua, because he is one of the parties involved. We can hardly appoint R. Akiba because perhaps Rabban Gamaliel will bring a curse on him because he has no ancestral merit. Let us then appoint R. Eleazar b. Azariah, who is wise and rich and the tenth in descent from Ezra. He is wise, so that if anyone puts a question to him he will be able to answer it. He is rich, so that if occasion arises for paying court to Caesar he will be able to do so. He is tenth in descent from Ezra, so that he has ancestral merit and he [Rabban Gamaliel] cannot bring a curse on him. They went and said to him: Will your honour consent to become head of the Academy? He replied: I will go and consult the members of my family. He went and consulted his wife. She said to him: [28a] Perhaps they will depose you later on. He replied to her: [There is a proverb:] Let a man use a cup of honour⁶ for one day even if it be broken the next. She said to him: You have no white hair. He was eighteen years old that day, and a miracle was wrought for him and eighteen rows of hair [on his beard] turned white. That is why R. Eleazar b. Azariah said: Behold I am about seventy years old,⁷ and he did not say [simply] seventy years old. A Tanna taught: On that day the doorkeeper was removed and permission

(1) I.e., how can I deny that I said this? (2) Lit., 'interpreter', the man who expounded the ideas of the teacher to the public. The more usual later name is *Amora*. (3) By telling him to appear before him on the Day of Atonement with his staff and wallet. V. R.H. 25a. (4) V. Bek. 36a. (5) Lit., 'serve'. (6) I.e., one used on state occasions. *Aliter*: 'a cup of filigree work'. (7) V. *supra* p. 72 n. 7.

(2) The prayer for the Afternoon Service is the *‘Amida*, which, as in the Morning Service, is first recited silently, then repeated aloud.² Changes occur only in two points. First, in some communities, it was customary to delete the beginning of Benediction 17, “Accept.” Second, there was no Priestly Blessing, and therefore in Ashkenaz “Great peace” was said instead of “Grant peace.” According to the unanimous testimony of all sources, the *‘Amida* was preceded by the recitation of Ps. 145 in its customary form.³ R. Jonah of Gerona (thirteenth century) introduced the passage of the daily sacrifice (Num. 28:1–8) and “The Compounding of the Incense.” Sepharad and Rome adopted this practice, adding Ps. 84 before it. *Vitry* precedes it with Ps. 5:8, “And I, in Your great kindness”; in Ashkenaz none of these was adopted for the public service, but were recited only by individuals.

(3) After the *‘Amida*, Supplications are said, as in the morning. *Vitry* contains several special supplication prayers for this purpose, and these are identical with those in Amram for the Morning Service. Since the Afternoon Service was often recited only just before dark, there was not always time to recite it properly. In such cases the geonim already recommended deleting it and, if time was very short, even to abridge the repetition of the *‘Amida*.⁴

On the eve of Sabbaths and festivals, Supplications are not said at the Afternoon Service. From Catalonia it is reported as a special custom that on Sabbath eve Kaddish was said immediately after the silent *‘Amida*; it can no longer be determined if the reason for this practice was that the repetition of the *‘Amida* was originally omitted. In places where the Afternoon Service is recited apart from the Evening Service, it is concluded with “It is our duty.”

§ 14 The Evening Service

⇒ (1) תפלת הערב (M. Ber. 4:1), ערבית (M. Ber. 1:1), מעריב [in post-talmudic sources]: This service cannot be derived from the institutions of the Temple, for the Temple was closed in the evening, and no ceremonies took place at night. But the natural need for a night prayer gave rise to the Evening Service. The biblical authority for it is the phrase “when you lie down” (Deut. 6:7); its time is, in Josephus’s words, ὅποτε πρὸς ὕπνον ὦρα τρέπεσθαι, “when time turns toward sleep.” By the beginning of the Common Era, the service had been introduced everywhere; but no public worship was held in the evenings, for this was rather a private night prayer. When public prayer was introduced for the evenings, the service was held at the onset of evening, and for the convenience of the congregation it was combined with the Afternoon Service. It was most rare to wait until night had fully fallen.¹

[77]

(2) The nucleus of the service is the Recitation of the *Shema* with two benedictions before it, as in the Morning Service, and, unlike the Morning Service, with two benedictions after it (M. Ber. 1:4).²

In all known texts since Amram, the Evening Service begins with Pss. 78:38 and 20:10, והוא רחום, “And He, being merciful.”³ The most plausible of the reasons offered

MY PEOPLE'S PRAYER BOOK

<i>Weekday Shacharit</i>	<i>Weekday Minchab</i>	<i>Weekday Ma'ariv</i>
1. Morning blessings	X	X
2. "Warm-up"	Included, but only <i>Ashre</i>	Included: a. <i>V'hu rachum</i> b. When not immediately following <i>Minchab</i> , add Psalm 134 and three other verses
3. <i>Shema</i> and Its Blessings	X	Included, but: a. Add <i>Hashkivenu</i> b. Add extended <i>Hashkivenu—Barukh Adonai L'olam</i>
4. <i>Amidah</i>	Included	Included: but silent only
5. <i>Tachanun</i>	Included (short form)	X
6. Torah reading	X	X
7. <i>Aleinu</i> and <i>Kaddish</i>	Included	Included

הַעֲשֵׂה לָנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בַּפָּרַעַה
 אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאֲדַמַּת בְּנֵי חָם.
 הַפְּרָה בַעֲבֹרְתוֹ כֹּל כְּבוֹדֵי מִצְרַיִם
 וַיֹּצֵא אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרִית עוֹלָם.
 הַמַּעֲבִיר בְּנֵינוּ בֵּין גְּזֵרֵי יַם סוּף
 אֶת רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת שׁוֹנְאֵיהֶם בַּתְּחִימוֹת טָבַע
 וְרָאוּ כְּנֵנו גְּבוּרָתוֹ, שִׁבְחוּ וְהוֹדוּ לְשִׁמּוֹ
 וּמַלְכוּתוֹ בְּרִצּוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם.
 מַשֶּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, לֵךְ עִנּוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה
 וְאָמְרוּ כָלֶם
 מִי־דַמְכָה בְּאַלֶם יְהוָה
 מִי בְּמַכָּה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ
 נוֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה קְלָא:

שמורת טו

מַלְכוּתְךָ רָאוּ בְּנֵיךָ, בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מַשֶּׁה
 זֶה אֱלֹהֵינוּ, וְאָמְרוּ
 יְהוָה יִמְלֶךְ לְעֹלָם וָעֶד:
 וְנֹאמַר
 בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל:

שמורת טו

יִרְבוּהוּ לֹא
 מִי־פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב, וַיִּגְדְּלוּ מִיַּד חֹזֶק מַמְנוֹ:
 הַשְׁפִּיבֵנו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם
 וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵנוּ לְחַיִּים
 וּפְרֵשׁ עֲלֵינוּ סֶפֶת שְׁלוֹמְךָ, וְתַקְנֵנוּ בַעֲצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ
 וְהוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שׁוֹמְךָ.

who did miracles for us
 and brought vengeance against Pharaoh;
 who performed signs and wonders
 in the land of Ham's children;
 who smote in His wrath all the firstborn of Egypt,
 and brought out His people Israel from their midst
 into everlasting freedom;
 who led His children through the divided Reed Sea,
 plunging their pursuers and enemies into the depths.
 When His children saw His might,
 they gave praise and thanks to His name,
 and willingly accepted His Sovereignty.
 Moses and the children of Israel
 then sang a song to You with great joy,
 and they all exclaimed:

מִי־דַמְכָה “Who is like You, LORD, among the mighty?” Ex. 15

Who is like You, majestic in holiness,
 awesome in praises, doing wonders?”

► Your children beheld Your majesty
 as You parted the sea before Moses.
 “This is my God!” they responded, and then said:
 “The LORD shall reign for ever and ever.”

Ex. 15

► And it is said, “For the LORD has redeemed Jacob
 and rescued him from a power stronger than his own.”
 Blessed are You, LORD, who redeemed Israel.

Jer. 31

הַשְׁפִּיבֵנו Help us lie down, O LORD our God, in peace,
 and rise up, O our King, to life.
 Spread over us Your canopy of peace.
 Direct us with Your good counsel,

הַשְׁפִּיבֵנו Help us lie down: This blessing, which has no parallel in the morning
 service, is a prayer for protection against the hazards of the night.

והָגַן בְּעַדְנוּ, וְהָסַר מֵעַלֵינוּ אוֹיֵב, דְּבַר וְחֵרֵב וְרַעֵב וְגִזּוֹן
 וְהָסַר שָׁטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ, וּבָצַל פְּנֵיךָ תִּסְתַּמְרֵנוּ
 כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אַתָּה
 כִּי אֵל מֶלֶךְ חַמּוֹן וְרַחוּם אַתָּה.
 וְשִׁמְרֵנוּ צְאֲתָנוּ וּבּוֹאֲנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה, שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְעַד.

In Israel the service continues with חזני קריש on page 257.

בְּרוּךְ יְיָהוָה לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן:
 בְּרוּךְ יְיָהוָה מֵעַיִן, שִׁבְּזֵן יְדוּשָׁלָם, הַלְלוּהָ:
 בְּרוּךְ יְיָהוָה אֱלֹהֵים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, עֹשֶׂה נִפְלְאוֹת לְבָדוּ:
 וּבְרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם
 וְנִמְלֵא כְבוֹדוֹ אֶת-כָּל-הָאָרֶץ, אָמֵן וְאָמֵן:
 יְהִי כְבוֹד יְיָהוָה לְעוֹלָם, יִשְׁמַח יְיָהוָה בְּמַעֲשָׂיו:
 יְהִי שֵׁם יְיָהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:
 כִּי לֹא-יִשָּׁא יְיָהוָה אֶת-עַמוּ בְּעִבּוֹר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל
 כִּי הוֹאִיל יְיָהוָה לַעֲשׂוֹת אֲתַכֶּם לוֹ לְעַם:
 וְיִדְאָ כָּל-הָעַם וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם
 וַיֹּאמְרוּ, יְיָהוָה הוּא הָאֱלֹהִים, יְיָהוָה הוּא הָאֱלֹהִים:
 וְהִיא יְיָהוָה לְמֶלֶךְ עַל-כָּל-הָאָרֶץ
 כִּי־יִהְיֶה הַיְיָהוָה יְהִי יְיָהוָה אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד:
 יְהִי-חֲסוֹדְךָ יְיָהוָה עָלֵינוּ, כִּי־אֵשֶׁר יִתְּלֵנוּ לָךְ:

תהלים טז

תהלים קה

תהלים עב

תהלים קד

תהלים קנ

שמואל א יב

מלכים א יח

זכריה יד

תהלים לג

and save us for the sake of Your name.
 Shield us and remove from us every enemy,
 plague, sword, famine and sorrow.
 Remove the adversary from before and behind us.
 Shelter us in the shadow of Your wings,
 for You, God, are our Guardian and Deliverer;
 You, God, are a gracious and compassionate King.
 Guard our going out and our coming in,
 for life and peace, from now and for ever.
 Blessed are You, LORD, who guards His people Israel for ever.

In Israel the service continues with Half Kaddish on page 256.

בְּרוּךְ Blessed be the LORD for ever. Amen and Amen.

Blessed from Zion be the LORD

who dwells in Jerusalem. Halleluya.

Blessed be the LORD, God of Israel,

who alone does wondrous things.

Blessed be His glorious name for ever,

and may the whole earth be filled with His glory. Amen and Amen.

May the glory of the LORD endure for ever;

may the LORD rejoice in His works.

May the name of the LORD be blessed now and for all time.

For the sake of His great name

the LORD will not abandon His people,

for the LORD vowed to make you a people of His own.

When all the people saw [God's wonders] they fell on their faces

and said: "The LORD, He is God; the LORD, He is God."

Then the LORD shall be King over all the earth;

on that day the LORD shall be One and His name One.

May Your love, LORD, be upon us, as we have put our hope in You.

Ps. 89

Ps. 135

Ps. 72

Ps. 104

Ps. 113

1 Sam. 12

1 Kings 18

Zech. 14

Ps. 33

God, was originally recited as a substitute for the evening Amida – possibly to shorten the evening service in synagogue so that participants could return home before dark. When conditions changed, the prayer was retained. Since it was a substitute for the weekday Amida, it is not said on Shabbat or Yom Tov.

בְּרוּךְ יְיָהוָה לְעוֹלָם
 Blessed be the LORD for ever: This passage originated among Babylonian Jewry at a time when synagogues were not permitted within the town and were built in the fields outside. This made attendance at synagogue potentially hazardous at night. This prayer, with its eighteen references to

תהלים קו

מְעוֹבֵי לְחוֹל • קְרִיאַת שְׁמַע וּבְרַחֲמֶיךָ

Ps. 106

הוֹשִׁיעֵנו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם
לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ, לְהַשְׁתַּבַּח בְּתֵהֱלֹתֶיךָ;
כְּלִצּוֹנִים אֲשֶׁר עָשִׂיתָ, יְבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנֶיךָ, אֲדוֹנָי
וְיִכְבְּדוּ לְשִׁמְךָ:

תהלים פו

Ps. 86

כִּי־גִדּוֹל אַתָּה וְעָשִׂיתָ נִפְלְאוֹת, אַתָּה אֱלֹהִים לְבָדוּךָ;
וְאִנְחָנוּ עִמָּךְ וְיִצְאָן מִרְעֵיתֶךָ, נוֹדֶה לָּךְ לְעוֹלָם
לְדוֹר וָדוֹר נִסְפָּר תִּהְיֶהֱלֹתֶךָ:

תהלים עט

Ps. 79

בְּרוּךְ יְהוָה בַּיּוֹם, בְּרוּךְ יְהוָה בְּלֵילָה
בְּרוּךְ יְהוָה בְּשׁוֹכְבֵנוּ, בְּרוּךְ יְהוָה בְּקוּמֵנוּ.

כִּי בִידְךָ נִפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמְּתוּתִים.
אֲשֶׁר בִּידוֹ נִפְשׁ כְּלֵהִי, וְרוּחַ כְּלִבְשֶׁר־אִישׁ:

איוב יב

Job 12

בְּיָדְךָ אֶפְקֵיד רוּחִי, פְּדִיתָה אוֹתִי יְהוָה אֱלֹהֵי אֲמֹתַי;
אֱלֹהֵינוּ שִׁבְשִׁמְנוּ, יַחַד שִׁמְךָ וְקִיָּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד
וּמֶלֶךְ עֲלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד.

תהלים לא

Ps. 31

יִרְאוּ עֵינֵינוּ וְיִשְׂמַח לִבֵּנוּ
וְתִגַּל נַפְשֵׁנוּ בִישׁוּעַתְךָ בְּאֲמֹת
בְּאָמַר לִצִּיּוֹן מֶלֶךְ אֱלֹהֵינוּ:

יְהוָה מֶלֶךְ, יְהוָה מֶלֶךְ, יְהוָה יְמֶלֶךְ לְעַלְמֵי וָעֶד.
כִּי הַמְּלֻכּוֹת שִׁלְךָ הֵינָּה, וְלְעוֹלָמֵי עַד תִּמְלֹךְ בְּקִבּוּד
כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה
הַמֶּלֶךְ בְּכַבּוּדוֹ תָּמִיד, יְמֶלֶךְ עֲלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד
וְעַל כָּל מַעֲשָׂיו.

Save us, LORD our God, gather us
and deliver us from the nations,
to thank Your holy name, and glory in Your praise.
All the nations You made shall come and bow before You,
LORD, and pay honor to Your name,
for You are great and You perform wonders:
You alone are God.

We, Your people, the flock Your pasture, will praise You for ever,
For all generations we will relate Your praise.

Blessed is the LORD by day, blessed is the LORD by night.
Blessed is the LORD when we lie down;
blessed is the LORD when we rise.

For in Your hand are the souls of the living and the dead,
[as it is written:] "In His hand is every living soul,
and the breath of all mankind."

Into Your hand I entrust my spirit:
You redeemed me, LORD, God of truth.
Our God in heaven, bring unity to Your name,
establish Your kingdom constantly
and reign over us for ever and all time.

May our eyes see, our hearts rejoice,
and our souls be glad in Your true salvation,
when Zion is told, "Your God reigns."
The LORD is King, the LORD was King,
the LORD will be King for ever and all time.

For sovereignty is Yours,
and to all eternity You will reign in glory,
for we have no king but You.
Blessed are You, LORD,
the King who in His constant glory will reign over us
and all His creation for ever and all time.

כלומר מתיחסים אל העתיד. אך היות זה יגשים את העתיד אפשר לדבר כאילו כבר קרו הדברים.

ב) ברכת "השכיבנו"

גם ברכה זו היא עוד "סמוכה", ולכן אינה מתחילה בשם ומלכות והיא שוב מנוסחת בהתאם הכלל שברכה "סמוכה" היא אינטימית, ולכן יש בה קנייה ישירה אל השם יתברך בשימוש לשון גוכה.

בגמרא (ברכות ד עמ' ב) שואלים הרי ברכה זו מפסיקה בין ברכת הגאולה לתפילת ה"עמידה" והתשובה היא: "כיון דתקינו רבנן השכיבנו — כגאולה אריכתא דמיא". לפי פשוטו הכוונה צריכה להיות, היות והחכמים התקינו את הברכה, לכן ללא התחשבות בתוכנה היא נחשבת כהמשך ברכת הגאולה. אך יש שהסבירו את משמעות ברכת "השכיבנו" כך, שגם בה יש עוד מבחינה רעיונית משהו על הגאולה ממצרים, ואלה דברי ספר "האשכול" ב"הלכות תפלה וקריאת שמע" עמ' 17: "ולי הכותב אמר רבי יצחק בן מרון הלוי (נחל אשכול: אחד מרבתינו של בעל האשכול) שהשכיבנו מעין גאולה, דבעת שיצאו ממצרים ואכלו פסח ואמר להם (שמות יב 22) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר' והבטיחון (שם פסוק 23) שלא יתן המשחית, לבא אל בתיהם, היו מתפללין התפלה: השכיבנו ה' אלקינו לשלום והסר שטן מלפנינו ומאחרינו ושמור צאתנו — שהוא מענין שהיו צריכין." בעל "בית יוסף" ל"טור" אורת חיים סימן רל"ז מביא אותו ענין בצורה מקוצרת ואלה דבריו: "מפני שכשעבר השם לנגוף את מצרים היו מפחדים ומתפללים לשם יתברך שיקיים את דברו שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף וכנגד אותה תפלה תקנו לומר השכיבנו."

מבנה הברכה הוא ברור: הברכה מביאה 10 בקשות ולפני העשירית יש הפסקה על ידי 2 משפטי הנמקה: "כי אל שומרנו ומצילנו אתה, כי אל מלך חנון ורחום אתה". ואלה הבקשות: א) "השכיבנו... לשלום; ב) והעמידנו... לחיים; ג) ופרוס עלינו סכת שלומך; ד) ותקננו בעצה טובה מלפניך; ה) והושיענו למען שמך; ו) והגן בעדנו; ז) והסר מעלינו אויב דבר... ח) והסר שטן מלפנינו ומאחרינו; ט) ובצל כנפיך תסתירנו; י) ושומר צאתנו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם". ומסיימים בימות החול בחתימה של ש"ב "ברוך אתה ה' שומר עמו ישראל לעד".

בנוסחתימן מוסיפים לפני החתימה עוד את הפסוק מתהלים קכ"א 4: "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל".

תוכן הברכה מובן, ואין לנו להוסיף אלא הערות מספר.

(1) מה טעם ההדגשה "והעמידנו מלכנו לחיים"?
ב"אוצר התפלה" (עיון תפלה) עמ' 551 מעירים: "פעולת החיים נראית בהקיץ יותר מבשעת השינה".

(ח) * יואם הצבור מקדימים לקרות קריאת שמע מבעוד יום (ט) יקרא עמהם ק"ש (י) וברכותיה יהי' יתפלל עמהם (יא) וכשיגיע זמן קורא (יב) קריאת שמע בלא ברכות. הגה (יג) * ומיהו לא יחזור ויהפיל בליה אע"פ שהצבור (יד) מקדימים הרבה לפני הלילה אלא"כ הוא רגיל בשאר פרישות והסידות (טו) דלוא לא

באר היטב

ובס' יד אהרן. מי שרגיל לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור משריב בלילה ועשה והתחיל בברכות ק"ש עם הצבור מבטי' יגמור אותן כדי שלא

משנה ברורה

דהא כבר בירך אותם ואע"ג דלא ילא בק"ש שקרא קודם הזמן (ה) אעפ"כ לא היו הברכות לבטלה דאע"ג דמסמיכין להן לק"ש מ"מ עיקרן לא נחקנו דוקא לק"ש ולפיכך בדיעבד שקראן (ו) קודם לזמן של ק"ש ילא: (ח) ואם הצבור וכו'. והיו עושין כן מפני הדחק (י) שכתה עמיהם אלו היו ממתינין בתפלת ערבית עד לה"כ היה כ"א הולך לביתו ולא היו מתפללין בצבור שטורח להם להתאסף עוד וגם איכא עמי הארץ טובא דאי לא יתפללו בצבור לא היו מתפללין כלל וע"כ סומכין עמיהן על דעת ר' יהודה שס"ל דתפלג המנהג ולמעלה נחשב ערבית להתפלל תפלת ערבית וכדאיתא לשל פירוש ר"ג דהיה מנהגם שהיו קורין או ג"כ ק"ש אף שהוא דלא ללילה (ח) היה מנהגם שהיו קורין או ג"כ ק"ש אף שהוא דלא כהלכתא לרוב הפוסקים: (ט) יקרא עמהם ק"ש. ולא (ט) יכוין או ללא ידי הובת ק"ש כ"א בקריאה שיהי שקורא אח"כ בזמנה: (י) וברכותיה ויתפלל עמהם. כדי (י) לסמוך גאולה לתפלה וגם להתפלל עם הצבור: (יא) וכשיגיע זמן קורא וכו'. ודי שקרא שתי פרישות הראשונות כיון שהזכיר יליאת מזרים בבכ"כ דנהי דלענין ק"ש לא ילא בזה הזמן משום דאכתי לאו זמן שכיבה הוא לענין יליאת מזרים שאנו מחוייבין להזכיר בלילה יולא בזה הזמן (מ"א בשם תר"י) אבל בשאגת אריה האריך ומסיק דירא שמים יש לו ליוהר לקרות כל השלש פרישות של ק"ש אחר לאת הכובדים: (יב) קריאת שמע בלא ברכות. ואין כדאי לסמוך (יא) על הקריאה שקורא על מסתו אפילו אם מנהגו לקרות כל הג' פרישות דהא

ואם הצבור מקדימים וכו'. ויתפלל עמהם. וכמעשה רב אוח ס"ס כתב דמוטב להתפלל פרצות בזמנה ביחוד אם א"א לו לאסוף פניהם כזמן ק"ש ואף בשבת דפתו שם שיתפלל בזמנה דוקא: * ומיהו לא יחזור ויתפלל וכו'. הלאו מגומגם דכיון שהוא מתפלל עמהם לכתחלה משום דאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור פשיטא שלא יחזור ויתפלל עמהם ברכה לנפשו ועוד דמאן דרגיל בפרישות הוי שרי ליה לתזור ולהתפלל: ואפשר כונתו כמו שכתב רב האי ומוכח כ"י שיש נוספים להתפלל עם הצבור תפלת נדבה ואח"כ בזמנה מתפלל עוד תפלת חובב וכתב כ"י דבזה לריך שיא מכיר עלמו שיא זכיר וז"ל בזמנה ע"ש ולזה אפשר כיון שכל כהנים ומלאכי אח"כ שכן היה מנהגם לכתוב וכן הפתיק בתפלתו ע"ש אבל באמת כ"י דוחק והמעיין במקור הדברים במדרכי ובהגהת טיימני ובתה"ד יראה שלא מוכר כלל לחזור ולהתפלל אלא כתבו כולם דלריך לנסוב דעת ר"ת לקרוא ולהתפלל לאחר פלג המנחה והנוספים לאחר בק"ש ובתפלה עד לה"כ מחוי כיוצא וכוונת פוסק דפורש פן הצבור שיתפלל אחר פלג המנחה וכתב הכ"י דלענין תפלה יש לסמוך עליהם שלא לפי' פן הצבור ולהתפלל עמהם בשום אהל בק"ש שלרוב הפוסקים לא ילאו קודם לה"כ כדאי מותר לו לאחר בקריאתו עד לה"כ וכן הפתיק בד"מ וכסי כהנא ש"ס הוא ככאן וז"ל ומיהו לא יאחר להתפלל בלילה וכו'. וכן הוא באמת הלשון בתה"ד ע"ש ואדברי המחבר קאי וכוונתו דאע"ג דלענין ק"ש אם ילאו להמתין בק"ש וברכותיה עד לה"כ כדאי שפיר עבד וכמו שהמנהג באמת בזמנינו אבל עכ"פ ש"מ' יתפלל עם הצבור ואם גם ימתין. בתפלה מחוי כיוצא. ואפשר עוד דהלאו יחזור שפלא דלישא הוא ומשום דגבי ק"ש לפי המנהג שקורין עם הצבור כתב חזון נקט גם הכא חזון והכוונה

לכיון ללא ידי מ"ע של ק"ש כדלעיל בסיומן סמ"ך וק"ש שעל מסתו אין אנו מכוונים לשם מצוה כ"א להכריח המזיקין (יב) ועוד שאפילו אם נימא דאין לריך כונה ללאת המ"ע לריך עכ"פ כונה הלכ לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאוחה שעל מסתו אין מכיון לזה. והנה בזמנינו נהגו רוב העולם לקרות ק"ש ולהתפלל אחר לאת הכובדים כדון מיהו באיזה מקומות בבתי כנסיות יש עדיין מנהג הישן שמתפללין חיבך אחר מנהג אף שהוא מבטי' קלת והמתפלל במקומות האלו יראה לחזור ולקרות ק"ש כשיגיע הזמן. ולפחות יראה לקרות כל הפרישות על מסתו כדון ויכוין ללאת בזה המ"ע של ק"ש ובאיזה מקומות יש מנהג שהותיקין אינן קוראין ק"ש עם הצבור אלא שותקין עד שמי' ומתפללין עמהם וממתניין אחר התפלה עד לה"כ וקורין ק"ש וברכותיה ואין חוששין לסמיכת גאולה לתפלה וגם מנהג זה נזכר בדברי הקדמונים עיין (כ"י) ועיין מה שכתבנו לעיל בסיומן רל"ג ס"א במ"ב ואשרי המתפלל משריב בזמנו בצבור ועיין מה שכתבנו בזה"ל בשם המעשה רב: (יג) ומיהו לא יחזור וכו'. עיין בה"ל: (יד) מקדימין. הסכמת (יג) הפוסקים הוא דעכ"פ אין לו להקדימה יותר מפלג המנחה ואם הקדים לא ילא לא בק"ש (יד) וברכותיה ולא בתפלה לכו"פ וליך לחזור ולקרוא ק"ש וברכותיה ולהתפלל עמהם. ואפילו מפלג המנחה ולמעלה אינו אלא למי שהתפלל מנהג קודם פלג אבל להתפלל מנהג ומעריב אחר פלג הוי תרתי דסתרי אהדדי: (טו) דלוא לא מחוי כיוצא. אבל מה שחזר וקורא ק"ש לא מחוי כיוצא (טו) דלענין ק"ש כמעט כל הפוסקים מסכימים דומנה הוא מלה"כ. כתבו האחרונים מי שנוהג לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור בזמנה וכשהיה בצבור שקורים ומתפללים מבעוד יום עשה והתחיל בברכת ק"ש יגמור הברכות עם הק"ש עד שמי' כדי שלא יהיה ברכה לבטלה אבל שמי' לא יתפלל עמהם וכשיגיע זמן ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ויתפלל (טו) עם הצבור ואע"ג דעכשיו אינו

שער הציור

(ס) רשב"א וש"ס: (ו) ואף שהוא אומר בברכת משריב ערכים גולל אור מפני חושך כיון ששקפה חמה היו לילה לענין זה (תר"י) ומשפט מדכריו דאח אחר הברכות קודם שקיטת חזר ומכרך אכן מסוף דכריו שכתב דהוא דומה לתפלה של ערבית וא"כ כי הוי דלענין תפלה כדאי ילא מפלג המנחה ולמעלה כי לענין ברכות בדיעבד ועכ"פ אם בירך קודם פלג דלענין תפלה לא ילא אפילו בדיעבד כי כדאי לענין ברכות: (ז) כרשב"א וברא"ם כהלכותיו: (ח) ר"ת יישב מנהגם אבל רוב הפוסקים חולקין עליו: (ט) פת"ג ויה"ש ואף שכתב הפת"ג עוד פלג דיתנה אם זמנה עכשיו כתנאי דאמרי שזמנה קודם לה"כ טוב וכו' לא הפתקתי משום דמניאור הגר"א וכן מכתב אחרונים משמע דאין כאן ספק כלל דדעת ר"ת יחידהא היא: (י) פוסקים: (יא) מ"א: (יב) תר"י והשקפתו ע"פ ראשון שהביא פת"ג דלריך לקרות ק"ש של מוכה קודם אכילה דרש"י פליג ע"ז כמו שהביא סמ"א כעלמו בסוף דכריו וגם ה"ק כס"ק חולק ע"ז ע"ש: (יג) אחרונים: (יד) דברכת ק"ש יש לה דין תפלה וסיכא דאינו יולא בתפלה גם בברכות אינו יולא. ואימתי נקרא פלג המנחה עיין לעיל ברל"ג דיש דעות דכריו דהוא שם ורבים קודם שאתכנס השמש מעיינו וע"כ בדיעבד אין לחזור אח"כ אם הקדים להתפלל קודם הזמן הזה: (טו) פוסקים: (טז) ואם אין לו עשרה בלילה להתפלל עמהם נכון להתפלל עם הצבור גם לכתחלה מבטי' (דה"פ) ואלא

סומך

בניגוד לקריאת שמע של בוקר שיש שתיים לפניה ואחת לאחריה הרי בערב שתי ברכות לפניה ושתיים לאחריה (ברכת הגאולה והשכיבנו). הרי מספר הברכות הן של יום והן של ערב מסתכם במספר שבע. ורש"י מביא בפירושו למסכת ברכות יא עמ' א: כדאמר בברכות ירושלמי שבע ברכות הללו על שם (תהלים קיט 164): "שבע ביום הללתיך". לפי נוסח אשכנז מוסיפים עוד ברכה "ברוך ה' לעולם אמן ואמן" המסתיימת במלים: "ברוך אתה ה' המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו". ברכה זו היתה כעין תחליף לתפילת ה"עמידה" שלא היתה נאמרת בלילה (פרטים עוד נביא בקטע שידון על ברכה זו). אך כבר כאן אנו מעירים שהיו זמנים שלא התפללו בערב את ה"עמידה" בכלל, וזה מה שמתברר מדברי בעל "בית יוסף" ל"טור" רל"ז: שבתחלה שהיתה תפילת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח הזכרות כנגד י"ח ברכות וחותרמין עליהם [בברכה כפי שהזכרנו] ואומרים קדיש ויוצאים, ואחר כך אף על פי שקבעוה [את אמירת העמידה] חובה נשאר הדבר כמו המנהג הראשון ולא הוי הפסקה בין גאולה לתפלה...

נוסח מלא של תפילת מעריב אנו מוצאים כבר ב"סדר רב עמרם" (חלק א' עמ' 380 והלאה). טקסט קצת שונה מוצאים אנו ב"סידור רב סעדיה גאון" (עמ' כו—כח).

הרב י. צ. הרץ פותח את הסברו לתפילת ערבית במלים הבאות (בתרגומו החפשי): "תפילת ערבית מדגימה הפשטות היסודית של הליטורגיה היהודית".

I. "והוא רחום".

על הקדמת הפסוקים "והוא רחום" (תהלים עח 38) ואחר כך "ה' הושיעה" (תהלים כ 10) משער בו במקום הרב הרץ שהפסוק הראשון נאמר על ידי שליח הציבור והשני הוא תשובת הקהל. הראשון המדבר על הצורך להקדים לתפילה פסוקים אלה הוא בעל "האשכול", עם כל היסוד והמסתבר בפירוש עלינו להיזכר שלפי סעדיה גאון ומנהג תימן מקדימים פסוקים אלה גם לתפילת מנחה. ואלה דברי בעל ספר "אשכול": "ואומר שליח צבור, והוא רחום' דכיון דאיכא [יש] שעות בין תפלת מנחה לקריאת שמע, מוסיפין הני פסוקי למימר עליהו [עליהם], ברכו' דברכו' בצפרא לא צריך לאסופי פסוקי דאמרו פסוקי דזמרא (המהדיר בעל, נחל אשכול' מסביר: שאין אומרים קדיש וברכו אלא על דברי תורה ותפלה). ותקנו פסוקים אלו לפי שתפלת שחרית ומנחה כנגד תמידין שמכפרין, אבל ערבית אין קרבן, לכך נאמר, והוא רחום יכפר. ועוד שנהגו מקודם ללקות ארבעים קודם ערבית לכפר עונות היום, ובחוא רחום' י"ג תיבות כנגד מספר ל"ט הכאות שמשלשלין שליש מלפניו וב' שלשים מלאחריו, ולהכי [ולכן] יש שאומרין אותו ג' פעמים. ובשבת וימים טובים שאין מלקות אין אומרים וכן אמרו בשתי ישיבות כיון שקדש תיום אסור לומר ותוא רחום" (שם עמ' 60).

רשות כיון דשרא הומיאניה לא מטרחינן ליה ולמאן דאמי' חובה מטרחינן ליה והיכי אפשר דניעכרוה אהא וכבודו דר' יהושע עדיף טובא ותלתא זמני צעריה. ולענין מעלין בקדש ולא מורידין דקאמרת לאו לעולם אין מורידין ואפילו נמצא עליו עון ואפילו החטיין ואפילו צער רבנן אילא בלא עילתא הוא דאין מורידין אבל משום צערא דרבנן מורידין.

שאלה זו מר' שרירא גאון.

ודשאלתון א) הא דתנן תפלת הערב אין לה קבע ומפרש בגמ' מאי אין לה קבע אינה קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות ואית מרבנן מאן דאמר הילכתא כר"ג דאשכחן בספר אחד דהלכה כר' יהושע ובספר אחד כר"ג ואי הילכתא כר' יהושע מה טעם כל קהלות ישראל בכל בתי כנסיות מצלו תפלת ערבית אילימא כנהג בעלמא הוא כל מילתא דפליגי בה תנאי ופסיקא הילכתא כחד מנהון עבדינן מנהגא כאידך דלית הילכתא כוותיה ואילימ' דלאו בכל פלוגתא עבדינן הכא ב) מ"ט עבדינן במקצת ובמקצת לא ואמור רבנן ג) תניא כותיה דר' יהושע בן לוי מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות וכו' ודת"ר ד) חכמים עשו חיזוק וסייג לדבריהם וכו' ודאמר ר' יוחנן אי זהו בן העולם הבא זה הסומך נאולה של ערבית לתפלה של ערבית ודאמר רבנן ה) יכול יהא כוללן בבת אחת וכו' היכי מפרשינן להו.

קעו

תשובה. הכין חזינא דאנפי סוגי' דגמ' ואורחא כדפסיק הלכת' כר' יהושע ותפלת ערבית רשות חדא דסתימא מתניתן כר' יהושע דתנן תפלת הערב אין לה קבע ואמרינן עלה כתיב אין לה קבע אינה קבע כמאן דאמר רשות ופלוגתא כברייתא היא דאמירא וכיון דרבי סתמה למתני' כדברי האומר רשות הילכתא כותיה דקים לן ו) סתם במתניתן ומחלוקת כברייתא הילכתא כסתם מתניתן ועוד דרב אמר ז) הילכתא כדברי האומר רשות וקי' לן הילכתא כרב באיסורי ומילי דתפלה וכל חובת אדם לכד מן דיני כאיסורא והיתרא דמאן והיכי דפליגא בהו רב שמואל הלכה כרב וכל קושיי דאקשיתון אית להו פירוקי אי משום דכל ישראל מצלו בכנישתא תפלת ערבית לא קשיא מי קא אמרינן דמחייבינן בה דמאן דלא עביד מיחייב פורענות איכא למימר כרשות היא דנהגו בה ולא חובה דכולי עלמא בין למאן דאמר חובה ובין למאן דאמר רשות מצוה ננהו דמצות תרין אנפי הויאן מנהון חובה דמאן דלא עביד לה קאים בעון ומנהון

א) גמ' ס' קמ"א. ובהמנהיג כ"ג ע"א בשם רב האי גאון. ועי' ערוך, ערך "קבע".
 ב) צ"ל: הכי. ג) ברכות כ"ו: ד) ד': ה) ל"א ע"א. ו) יבמות מ"ב: ז) כך הוא גרסת ראשוני ראשונים וכן הוא גם בד' שונצינו וכן ביומא פ"ז: ועיין הגהות ד"ס. ושם"ק ד"ה דתניא. וכן בה"ג פ"ד: "ורב אמר הלכה כדברי האומר רשות והלכה כרב באיסורי והכא תפלה איסורא היא וחובת גברא היא והלכה כר' יהושע דפסק ליה רב כוותיה והוה ליה סתם מתניתין". וסוף תשובתנו: "ותיפוק ליה שבתות וי"ט נמי" בה"ג ברלין סוף צד 31.

רשות דמאן דעביד לה אית ליה שכר כגון מאן דזהיר למעבד צדקות וגמילות
 חסדים דאית ליה שכר קמי שמיא וכד מימנע לית עליה עון כמאן דממנע מן
 התפלה כלה ומן ציצית ומן סוכה אלא מאובד שכר הוא בלחוד ובין הא דאיתא
 רשות ובין הא דאיתא חובה מצוה אינון כדתנן * (א) בק"ש מצוה עם הנץ החמה
 וההוא מצוה רשות ניהו מאן דקרי לה ההוא כותיקין קיים מצוה ואית ליה שכר
 ומאן דאחר לה לית עליה עון כמי שלא קרא ש' כל עיקר אלא שאבד אותו
 שכר ואי הות חובה הוי איכא עליה עון כגון דאמרינן ב' מצוה על היתומים
 לפרוע חוב אביהם ואפי' מממוניהון ורשות ניהו ואי עבדין מקיימין מצוה וקונין
 שכר ואי לא מאבדין שכר ולא קיימין בעון והכין גמי תפלת ערבית לכוליה
 קלא מצוה ניהו ודאמר חובה היא הכי אמר דמאן דלא עביד לה קאים בעון
 ולהכי קרי לה חובה שחייבין עליה עון ומאן דאמר רשות הכי קאמר מצוה
 שהרשות בה לאדם אי נחא ליה בשכר עביד ליה וקני לה ואם לאו אבד שכר
 ואין עליו עון ומשום הכי אמרינן אמר ג' זעירי חברין כבלאי לס"ד תפלת ערבית
 רשות כיון שהתיר חגורו לא מטריחנן ליה דאלמא כיון דלא שרא המייניה ואסח
 דעתיה מצלותיה מצוה היא למיקם צלוי ולעולם רשות ואי שרא המנייה לית
 עליה מצוה ואפי' רשות ואי טרח וקאי מדת חסידות היא כאדם שעומד בחצי
 הלילה בשירות ותושבחות דמצוה ליכא עליה ומדות חסידות היא וכיון דמצוה
 ניהו וכוותר כמה דיתבין בני אדם בכנישתא ושפיר טובא למיעבדא-ומאן דלא
 עביד לה מאבד טובה הרבה נהגו בה ישראל שלא לאבד שכר שיכולין לקנותו
 וכגון נעילת הסנדל ורחיצה במים חסין לאכל דאיתנון רשות כד מתרעא מילתא
 פח"ז חובה נת"ר רשות ד' ותשמש המטה נפקא הילכתא דאסיר ולאן רשות אבל
 נעילת הסנדל ורחיצה רשות ומאן דפריש מיניהו אית ליה שכר דנהיגי ליה
 כל ישראל שלא לאבד שכר ומאן דלא פריש מנהון לית ליה עון הלכך הדין
 מנהגא לא מוכרע כדברי האומר חובה זהא דתניא ה' כר' יהושע בן לוי מפני מה
 אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו סבערב
 קריבין והולכין כל הלילה לא משמעא דתפלת ערבית חובה אלא הכי קאמר
 דתיקון תפלת ערבית להוי רשות הכי תקנה ודר' יהושע בן לוי גופה להדין צד
 טפי נטיא דעיקר מימריה תפלות כנגד תמידין תקנום וליכא תמידין אלא של
 שחרית ושל מנחה, ודת"ר ו' חכמים עשו חיזוק לדבריהם ואית בה אלא אדם בא
 מן השדה אם רגיל לקרות קורא וכו' וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה
 ואמרינן מאי שנא הכא דקא לייט תנא איבע' אימ' משום דשכיח' אונם שינה
 ואיב' אי' לאפוקי ממאן דאמר תפלת ערבית רשות הא נמי לא מודעא משום

(א) ברכות כ"ז ע"א. (ב) כתובות צ"א ע"ב. (ג) שבת ט' ע"ב. (ד) מ"ק כ"ד ע"א.
 (ה) כ"ז ע"ב. (ו) ד' ע"ב.